

ધોરણ : 7

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 3

મુખ્ય સામ્રાજ્ય

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં લખો.

(1) પાણીપતનું પ્રથમ યુદ્ધ ક્યારે અને કોની-કોની વચ્ચે થયું હતું ?

✓ પાણીપતનું પ્રથમ યુદ્ધ 20 એપ્રિલ, 1526 ના રોજ બાબર અને ઇબ્રાહિમ લોઈ વચ્ચે થયું હતું.

(2) શેરશાહનાં સ્થાપત્યો વિશે જણાવો.

✓ શેરશાહે સાસારામમાં મકબરો અને દિલ્લીમાં મસ્જિદ બંધાવી હતી.

(3) અકબરના સમયના મહાન સંગીતજ્ઞ-ગાયકનું નામ આપો.

✓ અકબરના સમયના મહાન સંગીતજ્ઞ - ગાયકનું નામ તાનસેન હતું.

(4) જહાંગીરના ચિત્રકારોનાં નામ જણાવો.

✓ જહાંગીરના દરબારમાં મનસૂર નામનો વિશ્વપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર હતો.
(તે પક્ષી - ચિત્રકાર હતો.) જહાંગીરના બીજા ચિત્રકારનું નામ અભૂલ હસન હતું.

(5) છત્રપતિ શિવાજીનો જન્મ ક્યાં અને ક્યારે થયો હતો ?

✓ છત્રપતિ શિવાજીનો જન્મ ૧.સ. 1627 માં મહારાષ્ટ્રમાં
શિવનેરીના કિલ્લામાં થયો હતો.

પ્રશ્ન : 2 માર્ગ્યા મુજબ ઉત્તર લખો.

(1) મુઘલ વહીવટીતંત્રની રૂપરેખા આપો.

✓ મુઘલ વહીવટીતંત્રની વ્યવસ્થિત રચના અકબરે કરી હતી. મુઘલ શાસનના કેન્દ્રમાં બાદશાહ હતો. બાદશાહને સલાહ આપવા - મદ્દ કરવા એક મંત્રીપરિષદ હતી. બાદશાહની સત્તા સર્વોપરી હતી. તે સર્વોચ્ચ સેનાપતિ હતો. બાદશાહ અને રાજ્યના વહીવટીતંત્ર વચ્ચે તાલમેલ રાખવા વળુરની નિમણૂક કરવામાં આવતી. તે દીવાન - એ - વરીરે - કુલ કહેવાતો.

✓ વજુર નાણાં અને મહેસૂલી વ્યવસ્થાનો વડો હતો. સેનાના વડાને મીરબક્ષ કહેવામાં આવતો. મીરબક્ષ સેનામાં સૈનિકોની ભરતી કરતો. તે સેનાના અધિકારીઓની નિમણૂક કરતો. તે રાજ્યના ગુપ્તચરતંત્રની પણ દેખરેખ રાખતો. મુઘલ વહીવટીતંત્રના ગુપ્તચરો વાકિયાનવીસ તરીકે ઓળખાતા. રાજ્યની ન્યાયવ્યવસ્થાનો વડો કાર્જી હતો.

✓ મુઘલ સમ્રાટની અંગત જરૂરિયાતોનું ધ્યાન રાખવા
મીર-એ-સામાન નામનો વિભાગ હતો. આ વિભાગનો
ઉપરી સરકારી કારખાનાંઓનો વડો હતો.

(2) મુઘલ સ્થાપત્યકલાના નમૂનાઓ વિશે નોંધ તૈયાર કરો.

✓ મુઘલ સ્થાપત્યકલાની ઇમારતો અમૂલ્ય અને અપ્રતિમ ગણાય છે. ઇમારતોનાં બાંધકામમાં હિંદુ-મુસ્લિમ કલાનો સુભગ સમન્વય થયો હતો. મુઘલ સ્થાપત્યકલાનાં મુખ્ય નમૂનાઓ (સ્થાપત્યો) નીચે પ્રમાણે છે :

✓ (1) બાબરે પાણીપત પાસે કાબૂલી મસ્જિદ, સંભલમાં જામા મસ્જિદ અને આગરામાં એક મસ્જિદ બંધાવી હતી.

✓ (2) અકબરે આગારામાં કિલ્લો બંધાવ્યો હતો. તેણે આગારાથી 36 કિલોમીટર દૂર પ્રખ્યાત સંત શેખ સલીમ ચિશ્તીની યાદમાં “ક્રિસ્ટીનુર સિકી” નામનું નગર વસાવ્યું હતું. અહીં અકબરે ગુજરાતના વિજયની યાદમાં બુલંદ દરવાજો બંધાવ્યો હતો, જે ભારતનો સૌથી મોટો દરવાજો છે. આ ઉપરાંત, તેણે અહીં સલીમ ચિશ્તીની દરગાહ, મસ્જિદ અને પંચમહલ વગેરે સ્થાપત્યો બંધાવ્યા હતા.

- ✓ (3) જહાંગીરના સમયમાં બંધાવેલાં સ્થાપત્યોમાં સંગેમરમરનો સકેદ આરસપહાણનો ઉપયોગ થયો હતો.
- ✓ (4) શાહજહાંને ઇમારતો બંધાવવાનો ભારે શોખ હતો. તેનો સમય મુઘલ સામ્રાજ્યનાં સ્થાપત્યનો સુવર્ણયુગ કહેવાય છે. શાહજહાંએ પોતાની પત્ની મુમતાજમહલની યાદમાં આગરામાં યમુના નદીના ડિનારે “તાજમહલ” બંધાવ્યો હતો. તે દુનિયાની એક અજાયબી ગણાય છે. શાહજહાંએ આગરામાં મોતી મસ્જિદ બંધાવી છે, જે અદભૂત ઇમારત ગણાય છે.

તણે દિલ્લીમાં પ્રસિદ્ધ લાલ કિલ્લો બંધાવ્યો હતો.

✓ (5) ઓરંગઝેબે પોતાની પત્નીની યાદમાં ઓરંગાબાદમાં
તાજમહાલ જેવો જ કલાત્મક રાબિયા - ૭૬ -ઇરાનનો
મકબરો બંધાવ્યો હતો.

(3) છત્રપતિ શિવાજીનાં વિજયો વિશે નોંધ લખો.

✓ છત્રપતિ શિવાજીએ નાની જગીરમાંથી વિશાળ મરાઠા સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર કરવા 40 થી પણ વધારે કિલ્લા જીત્યા હતા. મુઘલ બાદશાહ ઓરંગઝેબ અને બીજાપુરના સુલતાન સાથે લાંબા સમય સુધી સંઘર્ષ કરી તેમણે વિજય મેળવ્યા હતા. જેમ કે, ઈ.સ. 1646 માં શિવાજીએ તોરણાનો કિલ્લો જીત્યો હતો. એ પછી તેમણે કલ્યાણ અને માહૂલીના કિલ્લા જીત્યા હતા. ઈ.સ. 1670 માં શિવાજીએ સિંહાઢ, વેલોર અને જજીના કિલ્લા જીત્યા હતા. ઈ.સ. 1677 માં તેમણે દક્ષિણા દરવાજ સમાન ક્રોઈલનો કિલ્લો જીત્યો હતો.

(4) અકબરની ધાર્મિકનીતિની ચર્ચા કરો.

✓ અકબરે બિનસાંપ્રદાયિકતાની નીતિ અપનાવી હતી. તેણે હિંદુઓ
પાસેથી લેવામાં આવતો યાત્રાવેરો અને જજિયાવેરો રદ કરીને
ધાર્મિક ઉદારતા દાખવી હતી. તેણે હિંદુઓને પોતાના દરબારમાં
અને રાજ્યની અન્ય સેવાઓમાં ઉંચા હોદાઓ પર નીમ્યા હતા.
તેણે પ્રજાના બધા વર્ગોને પોતપોતાનો ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી
હતી. બધા ધર્મો વિશે ચર્ચા કરવા અકબરે ફટેહપુર સિકીમાં
“ઇબાદતખાનું” (પ્રાર્થના મંદિર) બંધાવ્યું હતું.

✓ અકબર દર શુક્રવારે જુદા જુદા ધર્મના વિદ્ધાનોને ચર્ચા કરવા હબાદતખાનામાં આમંત્રણ આપતો હતો. તે તેમની ધર્મચર્ચા ખૂબ ધ્યાનથી સાંભળતો હતો. તેમાંથી તેણે પ્રત્યેક ધર્મના ઉત્તમ સિદ્ધાંતોને તારવીને “દીન-એ-ઇલાહી” નામના નવા સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી હતી. આમ, અકબરની ધાર્મિક નીતિ ઉદાર અને પ્રશંસનીય હતી.

(5) શેરશાહના સુધારાની ચર્ચા કરો.

✓ શેરશાહ ઈ.સ. 1540 થી ઈ.સ. 1545 ના પાંચ વર્ષના શાસનકાળ દરમિયાન અનેક સુધારાઓ કર્યા હતા. તેમાંના મુખ્ય સુધારાઓ નીચે પ્રમાણે છે :

(1) શેરશાહે ચોર - લુંટારાઓનો ભય નાખૂં કરી રાજ્યમાં શાંતિ સ્થાપી હતી.

(2) તેણે ઘોડેસવાર એપિયાઓ શરૂ કરીને નવી ટપાલવ્યવસ્થા શરૂ કરી હતી.

- (3) તેણે વેપારીઓ અને યાત્રાળુઓ માટે ધર્મશાળાઓ બંધાવી હતી.
- (4) તેણે રૂપિયાનું ચલણ શરૂ કરાવ્યું હતું.
- (5) તેણે રાજ્યમાં વિશાળ લશકરની રચના કરી હતી.
- (6) તેણે એક લાંબો રાજમાર્ગ ગ્રાન્ડ ટ્રેડનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું, જે બંગાળ અને ઉત્તર ભારત સુધી વિસ્તરેલો હતો.
- (7) તેણે ટેડરમલની મદદથી જમીનની જત અને ખેતીની ઉપજની સરાસરી પરથી જમીન મહેસૂલનો ક્રોટો તૈયાર કર્યો હતો.
- ઉપર્યુક્ત સુધારાઓને કારણે શેરશાહને યાદ કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : 3 નીચે આપેલ વિકલ્પમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને
સાચો ઉત્તર લખો.

- (1) પાણીપતનનું બીજું યુદ્ધ _____ અને _____ વચ્ચે થયું હતું.
- (A) અકબર-શિવાજિ
- (B) અકબર-હેમુ**
- (C) બાબર-ઇબ્રાહિમ લોઈ
- (D) મુઘલ-મરાಠી

(2) બુલંદ દરવાજો કોણે બનાવડાવ્યો હતો ?

(A) અકબર

(B) જહાંગિર

(C) શાહજહાં

(D) ઔરંગજેબ

(3) દિલ્લીનો લાલકિલ્લો _____ એ બનાવડાવ્યો હતો.

- (A) બાબર
- (B) અકબર
- (C) હુમાયુ
- (D) શાહજહાં

(4) અકબરનો જન્મ નામના સ્થળે થયો હતો.

(A) અમરકોટ

(B) ઈરાન

(C) દિલ્લી

(D) જયપુર

THANKS

FOR WATCHING